

Jan Průcha – osobná spomienka

Dňa 12. 6. 2021 nás po krátkej chorobe opustil prof. Jan Průcha, popredný pedagóg, výrazná osobnosť vedeckého života. Viacerí z nás ho poznajú nielen ako učiteľa, autora, prekladateľa, organizátora, diskutéra, oponenta ale aj ako dobrého spoločníka a milého priateľa.

Průcha bol vzdelaním lingvista, vyštudoval bohemistiku a hungaristiku. Jeho motivácia špecializovať sa na maďarčinu, pre Čechov exotický jazyk, pramenila z jeho typickej povahovej črty – vydávať sa do málo známych oblastí. Nikdy som jeho maďarčinu nepočul, len jeho slovenčinu. Často prepísal z češtiny do tohto jazyka, ktorý sa podučil, keď strávil jeden semester na výmennom pobyte na Univerzite Komenského v Bratislave. V ranom období sa intenzívne zaujímal o psycholingvistiku a pragmalingvistiku a vydal z týchto oblastí niekoľko monografií v zahraničných vydavateľstvách (*Soviet Psycholinguistics*, 1972; *Pragmalinguistics: East European Approaches*, 1983; *Soviet Studies in Language and Language Behaviour*, 1984 a ďalšie). To mu otvorilo cesty do zahraničia, kde ho frekventovane pozývali na konferencie a semináre. Navštívil nespočetné množstvo krajín, kde nadviazal spoluprácu i priateľstvá s odborníkmi na univerzitách a výskumných pracoviskách. Jeho zaľúbenou krajinou bolo Fínsko, ktoré ho zaujalo nielen školstvom, ale i kultúrou a dejinami. Průchovi vďačím za to, že mi otvoril dvere do univerzity v Turku.

V roku 1971 vydal Průcha štúdiu *Jazyk a verbální komunikace jako činitelé výchovněvzdělávacího procesu*, ktorou u nás otvoril výskumné pole komunikácie v triede. Rozhodujúcim spôsobom inšpiroval náš mladý kolektív na Ústave experimentálnej pedagogiky Slovenskej akadémie vied, ktorý sa potom desať rokov venoval výskumu komunikácie učiteľa a žiakov. Průcha nevynikal ako empirický výskumník. Nevieam o tom, že by chodil do tried, pozoroval vyučovanie, robil interview s učiteľmi alebo rodičmi a testoval žiakov. Po období evalvačného výskumu v Pedagogickom ústave J. A. Komenského ČSAV našiel svoje veľké výskumné pole v hodnotení učebníc. Jeho kniha *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média* spustila obrovskú vlnu objektívnej analýzy učebníc od základnej po vysokú školu. Slúžila nielen na výskumné účely, ale mala aj nezanedbateľný dopad na publikačnú prax vydavateľov učebníc. V roku 1995 Průcha vydal učebnicu metodológie pedagogického výskumu. Bola prvou publikáciou v ČR, ktorá sa opísala metodológiu výskumu vecne a nestranne. Pedagógovia sa dovtedy učili chápať, plánovať a realizovať

výskum na základe učebnice napísanej kolektívom pod vedením J. Skalkovej, ktorá bola poplatná marxistickej ideológii.

Keď po roku 1989 v rámci reformy akadémií zrušili Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV (a podobne aj Ústav experimentálnej pedagogiky SAV), Průcha prešiel na Pedagogickú fakultu UK. Založili tam Ústav pedagogických a psychologických výzkumů a naštartovali čulú bádateľskú činnosť najmä v oblasti porovnávej pedagogiky. Členmi ústavu boli aj mladí psychológovia okolo Miloša Kučeru, ktorí začali presadzovať u nás dovtedy neznámy prístup – kvalitatívnu metodológiu. Koncepčné, vekové i osobnostné rozdiely medzi nimi a Průchom viedli k nedorozumeniam a tie k zrušeniu tohto nádejného pracoviska. Sklamany Průcha to pri jednej príležitosti jedovato komentoval, že Milan Hejný je jediný prodekan vo Východnej Európe, ktorý zrušil pracovisko na obrodzujúcej sa vysokej škole. Ale zrušenie ústavu malo mimoriadne priaznivé dôsledky. Kučera a spol. založili Pražskú skupinu školní etnografie, ktorá priekopníckym spôsobom u nás rozvíjala kvalitatívnu metodológiu. Jej členovia sledovali deväť rokov život v triedach základných škôl a opísali vývoj znalostí a zručností žiakov v longitudinálnom priereze. Průcha začal intenzívnejšie publikovať a vydával jednu knihu za druhou. Mnohé sa stali bestsellermi a vydávali sa opakovane. Nebudem ich menovať, ktorákoľvek databáza ich obsahuje úplnejšie, než by som to dokázal ja.

Špeciálnou oblasťou Průchovho záujmu boli encyklopédie a slovníky. Pod jeho vedením vyšla veľmi potrebná *Pedagogická encyklopedie* (2009), v ktorej sa mu mimoriadnym úsilím podarilo angažovať 104 odborníkov, vrcholných predstaviteľov v danej oblasti. Vydal výkladový *Andragogický slovník s Veteškom* (2. vyd., 2014). Opakovanie vydával *Pedagogický slovník s Walterovou a Marešom* (7. vyd., 2013). Jeho bravúrnym lingvistickým kúskom je *Česko-anglický pedagogický slovník* (2011). Kto niekedy pracoval na slovníku, vie, že je to práca oveľa namáhavejšia, ako písať súvislý text. Preto ten prívlastok o bravúrnosti.

Pri pohľade na Průchovu neobyčajne bohatú literárnu produkciu je zrejmé, že mal „ľahké pero“. On to však rezolútne popieral. Tvrdil, že píše namáhavo, až otrocky. Celkom iste vynakladal mimoriadne úsilie pri hľadaní a spracovaní prameňov, pretože jeho práce vynikajú neobyčajne bohatým materiálom, pedantne utriedeným a spracovaným. Písal jasne a zrozumiteľne, štylistické floskule mu boli cudzie. Jeho učebnice vynikajú prepracovanou štruktúrou

a formálnymi prvkami, ktoré uľahčujú orientáciu v knihe a učenie. Typické sú jeho definičné bloky, prehľadové tabuľky, súhrny a ukážky z výskumov.

Průcha inicioval založenie Českej asociácie pedagogického výzkumu, ktorú po niekoľko rokov viedol. Keď sme v r. 2018 získali v Zlíne možnosť zorganizovať výročnú konferenciu, pozvali sme ho, aby sa jej zúčastnil. Mal už ortopedické problémy, ale vzhľadom na naše dlhoročné priateľstvo, účasť neodmietol. Pricestoval a predniesol referát v pléne o dôležitosti výskumu odborného školstva.

Václav Cílek pri jednej príležitosti napísal: „Věci jsou blíž, lidé dál.“ Průcha je od nás teraz ďalej, ale jeho veci – myšlienky i on sám zostávajú blízko.

Peter Gavora
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíne, Fakulta humanitních studií,
Ústav školní pedagogiky

Literatura

- Průcha, J. (1971). Jazyk a verbální komunikace jako činitelé výchovně vzdělávacího procesu. *Pedagogika*, 21(6), 867–882.
- Průcha, J. (1973). *Soviet psycholinguistics*. De Gruyter Mouton.
- Průcha, J. (1983). *Pragmalinguistics: East European approaches*. John Benjamins Publishing.
- Průcha, J. (1998). *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Paido.
- Průcha, J. (Ed.). (2009). *Pedagogická encyklopedie*. Portál.
- Průcha, J. (2011). *Česko-anglický slovník – pedagogika, školství, andragogika / Czech-English dictionary – pedagogy, education, andragogy*. Paido
- Průcha, J., & Veteška, J. (2014). *Andragogický slovník*. 2. aktualizované a rozšířené vydání. Grada.
- Průcha, J., Walterová, E., & Mareš, J. (2013). *Pedagogický slovník*. 7. aktualizované a rozšířené vydání. Portál.

Momenty s prof. Průchom

Pán profesor...

Pána prof. Průchu, resp. jeho meno som poznala najskôr z kníh, ako každý môj rovesník, ktorý po revolúcii začínal pôsobiť v pedagogike. Nových publikácií nebolo veľa a my sme sa ako nádejní priekopníci novej (nie socialistickej) pedagogiky pustili do zháňania prác, ktoré neboli poznačené nánosmi marxizmu-leninizmu. Dychtivo sme preto hltali jeho *Modernú pedagogiku* a uvažovali nad tým, či si termín *edukácia* nájde svoje miesto v terminologickom priestore pedagogiky...

O niečo neskôr, keď bol pán profesor v Zlíne (2012), povedal na prednáške študentom: „Chcel by som, aby si ma pamätali ako predstaviteľa modernej pedagogiky“. Dnes mi tieto slová rezonujú v hlave veľmi silno.

Mám to šťastie, že na pána profesora spomínam nielen ako na odborníka, ale i ako na vzácného človeka. Mala som to šťastie, že som ho v ostatných 15-tich rokoch mohla spoznať intenzívnejšie. Veľmi som si vážila, že ma poctil tým, že som ho mohla oslovovať Honzo. Bol vždy láskavý a ústretový k svojim priateľom. Mal rád pivo a zbieral pivné tácky. Vždy pri zahraničnej ceste sme mu nejakú priniesli.

Spomínam si na jeho podporu projektu vedeckých stretnutí doktorandov *Študentské fórum*, ktoré sme rozbiehali na Slovensku (neskôr nás napodobnili v Čechách) a tiež na jeho podporu, keď sme pred jedenástimi rokmi prišli pracovať na Univerzitu Tomáša Baťu v Zlíne.

V roku 2012 bol jedným z recenzentov našej monografie o self-efficacy v edukačných súvislostiach a minulý rok posúdil jej druhý zväzok. Patril medzi tých, ktorí podporovali česko-slovenskú vzájomnosť.

Pamätám si na listy, ktoré mi napísal, keď som mu poslala novú učebnicu prvouky, prírodovedy alebo vlastivedy. Všetky učebnice od nás dostal i v maďarskej mutácii. Dostávala som i reakcie jeho vnuka, ktorý ich s dedom čítal ako prvý čitateľ. Na poslednú učebnicu vlastivedy prišla reakcia pred dvoma mesiacmi. Nevedela som, že bude posledná...

Pre mňa osobne bude vždy pán profesor Průcha vedcom, odborníkom, priateľom. Človekom, na ktorého nezabudnem.

Adriana Wiegerová
Univerzita Tomáše Baťi ve Zlíně, Fakulta humanitních studií,
Ústav školní pedagogiky

Dagmar Hosnedlová a její jednoduše geniální metody ve výuce německého jazyka

Pokud odejde významná osobnost pedagogického světa, je jakýmsi smutným zvykem psát nekrolog či vzpomínku. Většinou se dočteme o akademících, ačkoli se mezi takové osobnosti řadí jistě i řada učitelů a učitelek z praxe. O jedné takové naprosto výjimečné dámě a jejích metodách výuky jsem se rozhodla napsat pár řádek, protože jsem hluboce přesvědčena, že její přístup nejen k výuce je velmi inspirativní i pro budoucí generace.

Říká se, že kdo je učitelem či učitelkou, má ojedinělou možnost nebo možná dar ovlivnit spoustu lidí. Může inspirovat, zapálit pro svůj předmět, předat znalosti, dovednosti, ale třeba i životní postoje, může ze svých žáků utvářet lepší lidi. Každý z nás má jistě v hlavě i ve svém srdci několik takových vyučujících. A jedna z nich nás 10. listopadu roku 2020 v požehnaném věku 93 let opustila.

Paní Dagmar Hosnedlová byla učitelkou, která se zapsala do srdcí několika generací svých žáků, ač vlastně nikdy neučila ve škole. To už se ve svých vzpomínkách vracím do osmdesátých let, kdy jsem i já měla možnost zažít její naprosto unikátní systém výuky němčiny. V té době jsem rozhodně nepatřila k první generaci jejích žáků, ba právě naopak. Do mé skupinky patřila i má vrstevnice, jejíž maminka chodila k paní Hosnedlové na němčinu již před mnoha lety. Malé skupinky dětí se k paní Hosnedlové trousily v pravidelných intervalech každé odpoledne. Nejprve učila po práci, později během důchodu, s posledními žáky se rozloučila ve svých devadesáti letech. Aby však bylo zřejmé, proč tuto vzpomínku vůbec píše, je třeba popsat její naprosto originální způsob výuky. Pro jeho lepší pochopení a jasnější představu se v duchu přenesme do sedmdesátých či osmdesátých let minulého století. Výuka němčiny sice nebyla zcela zakázána, nebyla však v porovnání s ruštinou systémově výrazně podporovaným cizím jazykem. Vyučující a žáci tehdy měli (obzvláště v západočeském regionu sousedícím s Bavorskem) minimální možnost mluvit s rodilým mluvčím, podobně tomu bylo s poslechem autentické němčiny. Kdo nepřijímal z Bavorska ilegálně rádio nebo televizní kanály ZDF a ARD, kontakt s autentickou mluvenou němčinou v Západočeském kraji, vnímaném a nazývaném v té době jako „pevná hráz socialismu a míru“, prakticky nemohl mít. V dnešní době internetu, Youtube, rodilých mluvčích ve školách apod. je tato nepřítomnost živého jazyka dvou sousedních zemí, který se žáci snaží naučit, v podstatě zcela nepředstavitelná.

V této době učila paní Hosnedlová ve svém bytě, ve kterém z jedné místnosti vytvořila maličkou třídu, uprostřed níž byl velký stůl pro šest osob, pod okny pak byly stoly pro dalších pět dětí, na stěně malá tabule na křídle. Výuka probíhala vždy pro deset žáků najednou, ti byli rozděleni do dvou skupin po pěti. Pět dětí (či dospívajících nebo dospělých) vždy tvořilo jeden kroužek, tedy jakousi minitřídou. Výklad látky, její první procvičení a konverzace probíhaly vždy u velkého stolu přímo s paní Hosnedlovou. U malých stolků mezitím jiný kroužek žáků trpělivě vypracovával samostatné písemné úkoly, testy na slovíčka, překlady, slohy apod.

Celý originální systém bytové výuky byl postaven na velmi pečlivém a důsledném procvičování látky, neustálém opakování, nadmíru poctivém budování kvalitních základů jazyka a tvrdé práci. V centru stál gramatický systém, jenž byl po malých kousíčkách stavěn jako velmi robustní kostra, na kterou se nabalovalo to další až v momentě, kdy byl každý element skutečně pevně usazen na správném místě. Stejně důkladně byl vystavěn časový plán výuky. Děti se začínaly učit většinou ve čtvrté nebo páté třídě (tedy v momentě, kdy již uměly dobře psát a číst a znaly základy gramatiky českého jazyka) a po šesti letech této velmi intenzivní výuky byly schopny složit státní základní jazykovou zkoušku z němčiny (zhruba v šestnácti letech), po dalším roce státní jazykovou zkoušku všeobecnou. Ač byly cíle stanoveny jasně a pevně, v látce se nepokračovalo, pokud ji některý z žáků neměl pevně ukotvenu. U těch, kteří něco neuměli, probíhalo individuální doučování, takže stanovený časový plán bylo možno dodržet, aniž by někdo něco neuměl. Dostat se na takovou jazykovou úroveň po šesti letech je v tradičním (i dnešním) školském systému de facto nepředstavitelné, efektivita výuky paní Hosnedlové byla skutečně obrovská.

U tohoto bodu je třeba se krátce zastavit a podívat se na systém popisované výuky dnešními očima. Státní základní jazyková zkouška odpovídá úrovni B2 SERR a zkouška všeobecná úrovni C1. Jako B1 SERR deklaruje MŠMT úroveň současné maturitní zkoušky (většinou je tedy skládána po osmi letech výuky na ZŠ a SŠ a v mnoha případech ještě po současném navštěvování jazykové školy). Jak je možné, že se po tak krátké době dařilo dosáhnout paní Hosnedlové se svými žáky takto vysoké jazykové úrovně? Tedy po šesti letech výuky B2 SERR? Odpověď na tuto otázku má několik úrovní. Děti navštěvující bytovou školičku německého jazyka byly velmi motivované, na základní škole měly bez větších potíží velmi dobrý prospěch, takže svůj čas povětšinou věnovaly právě volnočasovým aktivitám – hudbě, sportu, a především

právě němčině. Výuku paní Hosnedlové totiž doprovázela opravdu velká porce domácích úkolů, především šlo o systematické (zejména písemné) procvičování látky, učení se nových slovíček, překlady apod. Kombinace tvrdé práce přímo během výuky i domácí přípravy, velmi důsledné kontroly úkolů, každotýdenního testování, prověřování znalostí a originálních metod přímo během kurzů byla velmi efektivní.

Paní Hosnedlové nevyhovovaly učebnice, které byly tehdy dostupné, takže z nich přebírala v podstatě pouze slovní zásobu. Na vše ostatní si vytvořila vlastní podklady, okruhy konverzačních témat, vystavěla postupný systém pořadí gramatických jevů, který v mnohém odpovídá nejnovějším didaktickým metodám, vycházejícím např. z neurolingvistického výzkumu (viz např. ucelené dílo Wilhelma Griesshabera – příklady viz seznam literatury). Výuka gramatiky byla protkána mnemotechnickými pomůckami, velmi jednoduchými pravidly, a především intenzivním procvičováním látky po malých krůčcích. Všechny gramatické struktury byly neustále opakovány a procvičovány v nových kontextech. Nikdy se v látce nepokračovalo, dokud všichni nedosáhli kýžené úrovně, takže nedocházelo k efektu „ztracení žáků cestou“, který je u výuky (nejen cizích jazyků) v českém školství tak častým jevem a dokáže úspěšnost výuky zcela zlikvidovat. I tyto aspekty odpovídají současným doporučením, vycházejícím z výzkumů, které shrnula ve své studii Diehl (2000) – např. gramatiku předávat jednoduchým, přehledným a jednoznačným způsobem. Rovněž hodnocení bylo naprosto originálním systémem kombinujícím známky za dílčí disciplíny dané přesnou objektivní metodou se slovním, formativním hodnocením a konzultacemi s rodiči. Tento detailně promyšlený a celkově velmi úspěšný systém výuky by mohl být jistě v mnohém inspirací pro studující na fakultách připravujících učitele němčiny. Zároveň je očividně důkazem toho, že excelentních vzdělávacích výsledků lze dosahovat i mimo oficiální vzdělávací systém a instituce.

Ač byla paní Hosnedlová svou profesí úřednice, vytvořila naprosto originální a velmi efektivní systém výuky němčiny, díky němuž bylo i přes velmi jednoduché podmínky bytové výuky několik generací Plzeňanů vybaveno skvělou znalostí německého jazyka, která mnohým z nich otevřela po roce 1989 dveře v cestě do Německa či Rakouska. Někteří studovali dále germanistiku, jiní absolvovali studijní či pracovní pobyt v německojazyčné zemi nebo se věnují cestovnímu ruchu, spolupracují s německými firmami apod. Mnozí z žáků paní Hosnedlové dodnes používají němčinu ve své profesi, řada z nich nikoli.

Co však předala všem, bylo umění systematicky a poctivě pracovat na svých znalostech, chovat se férově k ostatním, věřit si, umět žít s jistou noblesou a svět brát s humorem a sportovně. Jménem jejích žáků bych jí za to vše ráda srdečně poděkovala.

*Michaela Voltrová
Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická,
Katedra německého jazyka*

Literatura

- Diehl, E. (2000). „Wenn sprechen sie, alles geht's besser“ – Erwerb der Satzmodelle. In E. Diehl, H. Christen, S. Leuenberger, I. Pelvat, & T. Sturder, *Grammatikunterricht: Alles für die Katz? Untersuchungen zum Zweitspracherwerb Deutsch* (s. 55–114). Niemeyer.
- Grißhaber, W. (2001). Erwerb und Vermittlung des Deutschen als Zweitsprache. Teil 1. *Deutsch in Armenien, 2001(1)*, 17–24.
- Grißhaber, W. (2001). Erwerb und Vermittlung des Deutschen als Zweitsprache. Teil 2. *Deutsch in Armenien, 2001(2)*, 5–15.
- Grißhaber, W. (2010). *Spracherwerbsprozesse in Erst- & Zweitsprache: Eine Einführung*. Univ.-Verl. Rhein-Ruhr.
- Hosnedlová, D. (n. d.). *Výukové materiály zhruba z let 1980–1995*. Archiv autorky.